

УДК 316.346.32-053.9(477)

ПОСЛУГИ ЛЮДЯМ ПОХИЛОГО ВІКУ В УКРАЇНІ

Сопко Руслана Іванівна
м.Ужгород

Основна увага приділена аналізу послуг людям похилого віку. Охарактеризовано напрями реформування системи соціальних послуг стосовно даної категорії. Проаналізовано європейський досвід на прикладі проектів, що діють у нашій країні. Описано надання соціальних послуг, перспективи методів оцінки індивідуальних потреб користувачів і впровадження їх у практику.

Ключові слова: люди похилого віку, старіння населення, послуги, соціальне забезпечення, соціальна держава.

В умовах реформування соціальної сфери державна соціальна політика України спрямована на створення умов для досягнення високого рівня життя громадян шляхом підвищення якості соціальних послуг відповідно до потреб їх користувачів. З прийняттям Закону «Про соціальні послуги» помітно активізувалася робота щодо регулювання надання соціальних послуг державними та неурядовими організаціями. У зв'язку з цим виникла потреба у створенні механізму встановлення та гарантування якості соціальних послуг, дотримання її на державному і місцевому рівнях.

Науковим дослідженням з питань надання соціальних послуг людям похилого віку та вивченню різних аспектів життєдіяльності літніх людей, формуванню концептуальних підходів до проблем їх соціального обслуговування в науці приділяється значна увага.

Впровадженням інновацій у соціальну сферу активно займається Міністерство соціальної політики, перебудовуючи та реформуючи систему соціальних послуг. Міністерство соціальної політики здійснює й інформаційне забезпечення громадськості щодо реформування соціальної сфери в Україні. Вагомий науковий та практичний вклад у створення соціальних інновацій зробив «Український фонд соціальних інвестицій», який пропонує нові моделі соціальних послуг для вразливих груп населення. Варто згадати і про проекти ТАСІС «Посилення ролі регіональних служб» і «Сприяння реформі соціальних по-

слуг в Україні». Такі проекти, створюють своєрідний форум для українських та європейських фахівців, залучаючи до діалогу державні, громадські та комерційні організації.

Великий вклад у вивчення поставленої в дослідженні проблеми внесла О.А.Стефанова, яка визначила недоліки функціонування системи соціального обслуговування літніх людей в Україні [1].

Кількісне зростання частки людей похилого віку зумовлює усе частішим потраплянням у сферу дослідницького інтересу питання покращення якості соціальних послуг, якому присвячено праці науковців О.І.Іляш [3], О.Ю.Россошанського, О.В.Шилобрида [2], К.В.Дубич [5], Ю.В.Горемікіної [7] та ін.

Однак, незважаючи на актуальність проблеми прогресивного старіння населення, на сьогоднішній день немає чіткої характеристики соціальних послуг і аналізу стратегій їх реформування. Тому метою даної статті виступає аналіз соціальних послуг для людей похилого віку та стратегії їх реформування.

Процес старіння тісно пов'язаний зі збільшенням числа хворих, що страждають на різні захворювання, у тому числі і властиві тільки людям похилого віку. Спостерігається постійне зростання кількості літніх людей, що потребують тривалого медикаментозного лікування і опіки. Погіршення здоров'я ставить літню людину у велику залежність від інших членів сім'ї. Але у багатьох сім'ях молодь вже не проявляє колишнього співчуття і поваги до старшого покоління та прагне до економічної незалежності і самостійності[2].

У цивілізованому світі особлива роль у забезпеченні життєдіяльності літніх людей відводиться державі. Кожна людина, що дожила до похилого віку, має право розраховувати на допомогу держави. Людина похилого віку, яка не може самостійно пересуватися або за станом здоров'я потребує постійного догляду, має право на обслуговування у стаціонарних закладах соціального обслуговування. Закон «Про соціальні послуги» визначає та характеризує наступні види соціальних послуг, серед яких [3]:

Таблиця 1.

Види соціальних послуг та форми їх надання

№	Види	Форми надання
1	Соціально-побутові	Забезпечення продуктами харчування, м'яким та твердим інвентарем, гарячим харчуванням, одягом, транспортними послугами, засобами малої механізації, здійснення соціально-побутового патрона-жу, виклик лікаря, придбання та доставка медикаментів, продуктів, інших предметів необхідності тощо.
2	Психологічні	Надання консультацій з питань поліпшення взаємин з оточуючим соціальним середовищем, вивчення соціально-психологічних характеристик особистості, з метою її психологічної корекції або психологічної реабілітації, надання методичних порад тощо. Психологічні послуги з питань психічного здоров'я, застосування психодіагностики надаються спеціально підготовленими фахівцями з медичною освітою.

3	Соціально-педагогічні	Виявлення та сприяння розвитку різнобічних інтересів і потреб осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, організацію індивідуального навчального, виховного та корекційного процесів, дозвілля, спортивно-оздоровчої, технічної та художньої творчості, іншої діяльності, пов'язаної з навчально-пізнавальними процесами, а також залучення до роботи різноманітних закладів, громадських організацій, заінтересованих осіб.
4	Соціально-медичні	Включають консультації щодо запобігання виникнення та розвитку можливих органічних розладів особи, збереження, підтримки та охорону її здоров'я, здійснення профілактичних, лікувально-оздоровчих заходів, працетерапію.
5	Соціально-економічні	Задоволення матеріальних інтересів і потреб осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, що реалізуються у формі надання натуральної чи грошової допомоги, а також допомоги у вигляді одноразових виплат і компенсацій, консультацій і допомоги у відновленні чи початку економічної діяльності, або надання інформації щодо таких можливостей (навчання, перекваліфікація, інформація тощо).
6	Юридичні	Надання консультацій з питань чинного законодавства, здійснення захисту прав та інтересів осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, сприяння застосуванню державного примусу і реалізації юридичної відповідальності осіб, що вдаються до протиправних дій щодо особи, яка знаходиться у складних життєвих обставинах (оформлення правових документів, адвокатська допомога, захист прав та інтересів особи тощо), юридичного представництва інтересів таких осіб у різних інстанціях.
7	Послуги з працевлаштування	Пошук підходящої роботи, сприяння у працевлаштуванні та соціальне супроводження працевлаштованої особи, надання інформації щодо робочих місць (створення нових, бронювання, вакансії).
8	Послуги з професійної реабілітації осіб з обмеженими фізичними можливостями	Комплекс медичних, психологічних, інформаційних заходів, спрямованих на створення сприятливих умов для реалізації права на професійну орієнтацію та підготовку, освіту, зайнятість.
9	Інформаційні	Надання інформації, необхідної для вирішення складної життєвої ситуації (довідкові послуги); розповсюдження просвітницьких та культурно-освітніх знань (просвітницькі послуги); поширення об'єктивної інформації про споживчі властивості та види соціальних послуг, формування певних уявлень і ставлення суспільства до соціальних проблем (рекламно-пропагандистські послуги).
10	Інші соціальні послуги	Послуги, прямо не визначені законом, але потреба в яких виникає з розвитком нових суспільно-економічних відносин чи виникненням складної ситуації у конкретної особи або в інший спосіб, який важко передбачити завчасно.

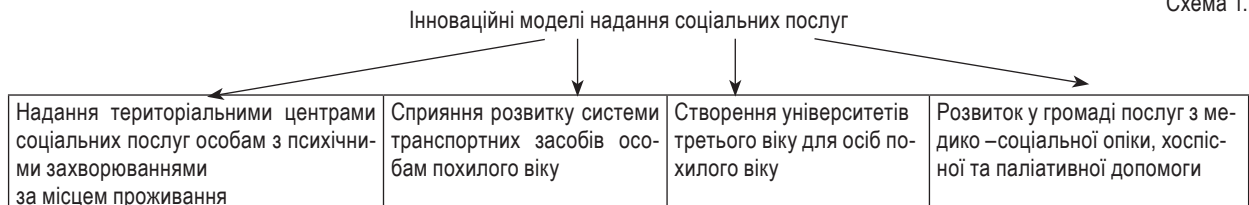
Аналізуючи види соціальних послуг, можна зробити висновки, що у стаціонарних закладах соціального обслуговування людям похилого віку на достатньому рівні надаються соціально-побутові, соціально-медичні, соціально-економічні та інші види послуг. У той же час, надання психологічних, юридичних та інформаційних послуг не є на достатньому рівні, це обумовлено тим, що у стаціонарних установах немає юридичних, психологічних, консультаційних центрів підтримки людей похилого віку. Окремо слід розглянути по відношенню до людей похилого віку послуги з працевлаштування, так як це питання є дискусійним і на даний час немає законів, що допомогли б людям пенсійного віку знайти роботу, яку вони можуть виконувати відповідно до стану свого здоров'я.

Основною тенденцією розвитку системи соціального обслуговування осіб похилого віку на сучасному етапі є створення

стаціонарних закладів нового типу для невеликої кількості підопічних, діяльність яких є максимально наближеною до європейських стандартів, а саме надання якісних соціальних послуг, усунення соціальної ізоляваності та сприяння їхній активній участі в суспільному житті [2].

У системі соціального захисту населення розвинена мережа територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг), який є спеціальною державною, або комунальною установою, що надає соціальні послуги пенсіонерам, інвалідам, самотнім непрацездатним та іншим соціально незахищеним громадянам вдома, в умовах стаціонарного, тимчасового та денного перебування, які спрямовані на підтримання їхньої життєдіяльності та соціальної активності. Також, територіальні центри впроваджують інноваційні моделі надання соціальних послуг на рівні громади [1].

Схема 1.

«Університет третього віку» є інноваційним проектом, що має на меті практичну реалізацію принципу «Навчання протягом усього життя». Навчання в університетах третього віку будується, як правило, на основі власної активності слухачів і постійного діалогу з викладачем і не регламентується обов'язковими програмами. Надважливим є фактор спілкування людей старшого віку. Цьому сприяють об'єднання літніх людей за інтер-

есами, створення умов, що забезпечують життєву перспективу, високу соціальну активність, організацію регулярних зустрічей із представниками органів влади, вченими, діячами науки й культури. Основними методами, що використовуються при навчанні літніх людей є групова робота та проведення дискусій, які стають соціальними адаптерами для пенсіонерів, допомагаючи їм не тільки поновити свої знання, але й знаходити нові

види занять.

Незважаючи на впровадження інноваційних моделей надання послуг людям похилого віку, існують проблеми у функціонуванні системи якісних соціальних послуг, які проявляються у таких аспектах: невідповідність соціального обслуговування міжнародним стандартам, відсутність державних стандартів соціальних послуг; недостатній розвиток інфраструктури ринку соціальних послуг відповідно до зростання потреби у збільшенні кількості осіб, які потребують соціальної допомоги; низька ефективність організаційно-економічного механізму надання соціальних послуг на дому; зростання рівня незадоволеності громадян щодо якості отримуваних соціальних послуг; недостатній рівень кваліфікації працівників соціальних служб; невисокий рівень соціальних видатків порівняно з країнами ЄС та ін. [4].

У зв'язку з наявними проблемами у функціонуванні системи соціальних послуг програма економічних реформ Президента України створила винятковий політичний імпульс для консолідації і запровадження багаторічних напрацювань щодо оптимізації системи надання соціальних послуг вразливим категоріям населення в Україні. Стратегія реформування системи надання соціальних послуг, схвалена Кабінетом Міністрів 8 серпня 2012 р., започаткувала новий етап у розвитку державної політики щодо вразливих громадян країни. Ця Стратегія передбачає низку інноваційних рішень в системі управління та фінансування соціальних послуг, а саме: переорієнтацію надання послуг з принципу утримання наявної інфраструктури на принципі конкурентного і рівноправного ринку для широкого спектру потенційних надавачів, запровадження інтегрованої моделі замовлення послуг, розширення переліку і покращення якості існуючого набору послуг, особливо в частині профілактики, реабілітації та реінтеграції вразливих громадян у суспільство.

Вирішальною частиною запланованої реформи є її фінансово-бюджетна складова. Перехід на надання соціальних послуг на засадах бюджетного замовлення потребуватиме низки змін у бюджетному законодавстві і модифікації підходів у плануванні відповідних фінансових потоків. Урядова Стратегія реформування системи надання соціальних послуг рамково визначає напрями необхідних змін у бюджетному законодавстві як такі, що необхідні для функціонування модернізованого ринку соціальних послуг за принципом «Гроші ходять за отримувачем послуг». Однак детальний план заходів і відповідні фінансові розрахунки для їх реалізації повинні бути розроблені додатково. Зокрема, вирішення потребують такі питання:

1. Надання послуг, орієнтованих на результат і на потреби клієнта. Створення ринкових механізмів взаємодії між розпорядниками бюджетних коштів і надавачами послуг. Для фінансування послуг на місцевому рівні, що вимагає розробки і апробації відповідних моделей використання бюджетних коштів, включно з механізмами для вивчення потреб клієнтів, постановки ефективних технічних завдань для постачальників послуг, створення потужностей для контролю надання послуг та зовнішнього контролю використання бюджетних ресурсів.

2. На національному рівні, діючий підхід до визначення обсягу трансферту врівнювання, що обраховується на функцію соціального захисту, є відчутною перешкодою для здійснення переходу від утримання закладів до фінансування послуг. У формулі розподілу трансфертів, розрахунковий обсяг видатків на цю функцію для кожного бюджету визначається залежно від кількості зареєстрованих клієнтів діючих установ. Таким чином, цей підхід розподіляє трансфертний ресурс між місцевими бюджетами пропорційно до величини уже наявної в них інфраструктури бюджетних установ, причому віддаючи особливу фінансову перевагу бюджетним установам стаціонарного типу [5].

Запровадження системи соціальних послуг, яка б ефективно забезпечувала потреби окремих громадян, насамперед представників уразливих груп, передбачає застосування наступних стратегій реформування:

- перехід від системи соціальних послуг на основі пропозиції до системи, що керується попитом зі створенням конкурентного ринку соціальних послуг;
- надання пріоритетності втручань з попередження та реінтеграції у наданні послуг;
- координація надання соціальних виплат і соціальних послуг.

Реформування повинно охопити механізми соціальної роботи з людьми похилого віку та систему послуг, які вони отримують. Покращити якість життя літніх людей, визнати їх досвід і життєві досягнення, підвищити їх соціальний статус. Потрібно створити умови для активної участі людей похилого віку у суспільному житті, сприяти подоланню їх ізольованості шляхом організації різноманітних заходів. Сприяти усвідомленню взаємної відповідальності поколінь: люди похилого віку мають сприйматися суспільством не як безпомічні старі люди або жертви, а як особистості, що завдяки своєму досвіду та знанням спроможні робити важливий внесок у розвиток суспільства. Змінити суспільне уявлення про старість – привернути увагу суспільства до соціальної ситуації людей похилого віку на місцевому та на державному рівнях. Створити волонтерських рух, який би дозволив людям похилого віку брати активну участь у житті громади та сприяв їх соціальній адаптації.

Нинішня модель надання соціальних послуг, характеризується забюрократизованістю та потребує проведення подальшої децентралізації, яка передбачає посилення ролі територіальних громад, деінституціоналізацію, їх територіальне розширення до місця проживання громадян. Децентралізація передбачає також дотримання принципу субсидіарності, реалізація якого дає можливість максимально наблизити процес прийняття важливих управлінських рішень до громадян. Органи місцевого самоврядування краще проінформовані про потреби у соціальних послугах на місцях, а тому їх надання буде більш адекватним та адресним індивідуальним потребам місцевих мешканців, а виділені державою кошти будуть краще розподілятися, ефективніше та раціональніше використовуватися [6].

Одним із головних стратегічних напрямів реформування системи соціальних послуг є розробка та впровадження у практику методик та методів оцінки індивідуальних потреб користувачів соціальних послуг. Такий підхід фокусується на потребах клієнта, його активній позиції під час оцінки, самовизначенні шляхом розвитку сильних сторін тощо. При цьому важливо виробити підхід до оцінки потреб клієнта, єдині переконання щодо факторів, які гарантують його безпеку і створюють сприятливе середовище для розвитку, єдині погляди щодо значення вивчення потреб людини як її «персональної концепції».

В Україні, спираючись на європейський досвід забезпечення умов для самостійного, незалежного проживання осіб похилого віку, прийнято Закон України "Про житловий фонд соціального призначення" від 12 січня 2006 р. №3334-IV, відповідно до якого місцеві адміністрації зобов'язані створювати будинки для проживання ветеранів та інвалідів із комплексом служб побутового та соціально-медичного обслуговування [7]. Але через фінансову неспроможність більшості місцевих бюджетів сьогодні в Україні функціонує лише 9 таких будинків, у яких проживає близько 700 осіб, або 1% від загального числа літніх людей, що проживають у стаціонарних закладах соціального обслуговування.

На сьогодні не викликає сумніву той факт, що європейський шлях розвитку є державним пріоритетом для України, а європейські держави (наприклад, Німеччина, Швеція, Австрія) є хорошими прикладами верховенства громадянського суспільства та соціально-орієнтованої економіки. Будь-який економічний, технічний, соціальний, культурний розвиток та трудності пов'язані з ним ставлять перед будь-якою окремо взятою країною та перед світом в цілому нові завдання, відкривають нові перспективи. Європейські країни для створення таких перспектив, їх оптимальної реалізації їх потенціалу та вирішення

проблем, які постають у зв'язку з цим, значну увагу акцентують на інноваціях у різних сферах. Зокрема, 2009 був проголошений комісією ЄС роком творчості та інновацій. Мета цього заходу сприяти і підтримувати нововведення в усіх сферах суспільства.

Такими інноваціями є інноваційні моделі соціальних послуг запропоновані проектом ТАСІС «Посилення регіональних соціальних служб» у 2006 році. Такі моделі є прийнятими у світі практиками роботи, а їх впровадження в Україні покликане забезпечити дотримання стандартів якості соціальних послуг. Основними такими моделями є: супервізія, оцінювання та планування догляду, попередження жорстокого поводження з клієнтами, належна адвокація, групи взаємодопомоги [8].

Проект Міністерства у справах міжнародного розвитку Великої Британії (DFID) «Сприяння реформі соціальних послуг в Україні» покликаний сприяти підвищенню спроможності надавати якісні і економічно ефективні соціальні послуги з дедалі більшим акцентом на задоволенні потреб одержувачів послуг і наданні їх на рівні громади шляхом створення передумов для цього на місцевому, регіональному та загальнонаціональному рівні, а також реформуванню послуг, що надаються у стаціонарних закладах, як складової збалансованого надання соціальних послуг.

Отже, тенденція до зростання чисельності людей похилого віку спонукає суспільство до реалізації нових підходів соціального обслуговування цієї найбільш соціально незахищеної категорії населення, враховуючи побутові, психологічні, фізичні, соціальні потреби літніх людей, а також національні та

регіональні особливості.

В умовах інтеграції України до Євросоюзу в межах соціальної політики держави постає нагальна проблема необхідності удосконалення системи соціального захисту населення, спрямованої на підтримку людей похилого віку і, зокрема, реформування системи соціального обслуговування та надання соціальних послуг.

Метою реформування стратегії соціальних послуг є зміцнення та підвищення ефективності і дієвості системи соціального обслуговування населення шляхом реформування механізму надання соціальних послуг на ринковій основі, що керується попитом, де пріоритетами мають стати втручання із запобігання та реінтеграції, координація з іншими механізмами соціальної підтримки та особлива увага до послуг на рівні громад.

Поглиблених досліджень потребують проблеми формування системи соціальних послуг у відповідності до потреб людей похилого віку. Саме вивченню потреб даної категорії населення слід приділити значну увагу. В Україні не існує нормативно затверджених форм оцінювання потреб у послугах.

Розробка методики оцінювання потреб людей похилого віку є перспективою подальших досліджень. Така методика дасть змогу соціальним службам чи іншим сервісним агенціям, громадським організаціям краще визначити потреби і відповідно надати якісні соціальні послуги. Тому, перед соціальними службами стоїть завдання розробки простої у застосуванні методики оцінювання потреб, саме людей похилого віку, частка яких збільшується з кожним роком.

Література і джерела

1. Стефанова О.А. Реалізація державної соціальної політики підтримки осіб похилого віку серед ветеранів і дітей війни [Електронний ресурс] / О.А.Стефанова. // Теорія та практика державного управління. – 2010. - №3 (30). – Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/ebook/tpdu/2010-3/doc/3/21.pdf>. - Загол. з екрану. – Мова укр.
2. Россосанський О.Ю. Стан та перспективи створення компактних місць поселення осіб похилого віку. [Електронний ресурс] / О.Ю.Россосанський, О.В.Шилобрид // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля №17(171) 2011. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vsunu/2011_17/Rossoshan_Silob.pdf. - Загол. з екрану. – Мова укр.
3. Закон України «Про соціальні послуги» від 19.06.2003, №966-IV [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/966-15>. - Загол. з екрану. – Мова укр.
4. Іляш О.І. Стратегічні орієнтири державної політики України в напрямі підвищення якості соціальних послуг [Електронний ресурс] / О.І.Іляш // Журнал Європейської економіки, том 11(№2), червень, 2012. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/jee/2012_2/ua/jee-2ua/061_ua.pdf. - Загол. з екрану. – Мова укр.
5. http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vsunu/2011_17/Rossoshan_Silob.pdf. - Загол. з екрану. – Мова укр.
6. Доповідна записка Міністерству соціальної політики України, Міністерству фінансів України, щодо підготовки концепції реформування механізмів фінансування соціальних послуг [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://fisco-id.com/download.php?m=an&l=ua&id=132>. - Загол. з екрану. – Мова укр.
7. Дубич К.В. Модернізація системи соціального захисту населення як напрям реформування державного управління в Україні [Електронний ресурс] / К.В.Дубич // Державне управління. Серія: право та державне управління, вісник 2, 2012. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VAPSV_pdu/2012_2/St_1.pdf. - Загол. з екрану. – Мова укр.
8. Про житловий фонд соціального призначення: Закон України від 12 січня 2006. №3334-IV [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3334-15>. - Загол. з екрану. – Мова укр.
9. Горемікіна Ю.В. Україна на шляху до Європейського Союзу: інновації у сфері соціальних послуг [Електронний ресурс] / Ю.В.Горемікіна // Вісник Хмельницького національного університету № 5, 2009. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchnu_ekon/2009_5_1/101-104.pdf

Основное внимание уделено анализу услуг пожилым людям. Охарактеризованы направления реформирования системы социальных услуг по данной категории. Проанализированы европейский опыт на примере проектов, действующих в нашей стране. Описаны предоставления социальных услуг, перспективы методов оценки индивидуальных потребностей пользователей и внедрение их в практику.

Ключевые слова: пожилые люди, старение населения, услуги, социальное обеспечение, социальное государство.

The main attention is paid to the analysis of services for the old. Directions of social services system reforming with regard to the given category have been characterized. European experience by examples of up-to-date projects performed in Ukraine has been analyzed. Social services assignment, perspectives of methods of individual needs of consumers assessment and introduction of the methods to practice have been described.

Key words: old people, population ageing, services, social provision, social state.